

ОСОБЛИВОСТІ ПЛАНУВАННЯ АУДИТУ ТА ОЦІНКА СИСТЕМИ ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ СУБ'ЄКТІВ СТРАХОВОГО БІЗНЕСУ

Я.Б. Федорова

*Херсонський державний університет,
вул. 40-річчя Жовтня, 27, м. Херсон, 73000, Україна.*

Стаття присвячена плануванню аудиту страхових компаній, яке є важливою складовою організації ефективного аудиту та має специфічні особливості, що потребують детального дослідження та розкриття в науковій сфері.

Національний стандарт аудиту „Планування” встановлює загальні вимоги методики та організації аудиторських перевірок. В зв'язку з особливостями діяльності страхових компаній, економічними відносинами, що виникають в процесі операцій страхування, вимогами законодавчо-нормативних актів України щодо проведення обов'язкового аудиту страхових організацій, та використанням міжнародного досвіду доцільно розробляти внутрішньогалузеву методику страхового аудиту, організаційною складовою якої є планування.

Запропонована методика якісної оцінки загального стану внутрішнього контролю страхових компаній ґрунтується на аналізі співвідношення отриманих в результаті тестування оцінок та спрямована на формування професійної думки аудитора про надійність окремих елементів і системи внутрішнього контролю в цілому.

Отримання Україною статусу держави з ринковою економікою, формування національних ринкових відносин, створення дієвих механізмів господарювання для усіх суб'єктів ринку, стратегія інтеграції України до Європейського Союзу та Світової організації торгівлі визначають тенденції розвитку страхової галузі України. Зростання попиту на страхові послуги, розвиток інфраструктури страхування, підвищення інвестиційного потенціалу страхового ринку за рахунок збільшення страхових резервів та розширення напрямків їх вкладення зумовлюють потребу в удосконаленні методики та організації аудиту страхових компаній, оскільки їх дані служать інформаційною базою при прийнятті рішень для багатьох суб'єктів господарювання.

З розвитком досвіду надання аудиторських послуг в Україні, започаткуванням історії аудиту нашої держави зростає як значення зовнішнього аудиту для страхових компаній, так і відповідальність аудиторських фірм за його проведення. Планування аудиту страхових організацій є важливою складовою організації ефективного аудиту та має специфічні особливості, які потребують детального дослідження та розкриття в науковій сфері.

Міжнародна практика аудиту відмічає три найважливіші причини, через які аудитор повинен ретельно спланувати напрямки та визначити завдання зовнішнього аудиту:

- 1) планування дає можливість аудитору отримати достатні компетентні докази для різних обставин;
- 2) допомагає обґрунтувати витрати на проведення аудиту;
- 3) запобігає виникненню непорозуміння з клієнтом – страховою організацією [1].

Отримання достатніх компетентних доказів при проведенні зовнішнього аудиту є суттєвим мотивом планування аудиторських перевірок для сучасних аудиторських фірм, які намагаються мінімізувати свою правову відповідальність та підтримувати добру репутацію в сучасному діловому світі.

Обґрунтування витрат аудиту допомагає аудиторській фірмі бути конкурентоспроможною, зберегти або розширити коло своїх клієнтів. Все

це передбачає, що фірма має добру репутацію щодо високоякісного виконання аудиту.

Запобігання виникненню непорозуміння з клієнтом, тобто зі страховою організацією, є важливим для збереження добрих відносин з клієнтом, що полегшує виконання висококваліфікованого аудиту щодо обгрунтованих цін. Наприклад, аудитор інформує страхову компанію, що аудиторську перевірку буде завершено 30 червня, але це неможливо зробити аж до серпня, оскільки були неадекватно розподілені обов'язки персоналу. Страхова організація буде невдоволена аудиторською фірмою та може навіть розірвати угоду шляхом порушення справи в суді.

В Україні методологічні основи планування аудиторської перевірки визначаються Національним нормативом №9 „Планування аудиту” [2], згідно з яким процес планування полягає в розробленні загальної стратегії аудиторської перевірки і конкретних підходів до її проведення. Аудитор заздалегідь окреслює коло питань, які потребують особливої уваги; організовує свою роботу в часі, розподіливши період виконання аудиторської перевірки на певні проміжки часу, необхідні для вивчення визначених об'єктів аудиту; здійснює координацію роботи інших аудиторів та фахівців, що беруть участь у перевірці [3].

Пропонуємо розглянути табл. 1, в якій на основі поєднання вимог національного стандарту та міжнародної практики аудиту представлені головні складові планування аудиту. Кожен із восьми етапів планування призначений допомогти аудитору розробити ефективний загальний аудиторський план та програму аудиту.

Перший етап планування – *вирішення питання про прийняття клієнта та планування аудиту* – включає чотири задачі, які повинні бути вирішені на початку процесу аудиту.

По-перше, аудитор вирішує, приймати нового клієнта чи продовжувати обслуговувати старих клієнтів. Як правило, такі рішення приймає досвідчений аудитор, який має повноваження для прийняття важливих управлінських рішень. В сучасних жорстких ринкових умовах аудиторські фірми намагаються вирішити це питання якомога раніше для того, щоб уникнути будь-яких суттєвих витрат, які не можуть бути відшкодовані.

З розвитком ринкових відносин в Україні професія аудитора дедалі більше стає конкурентоспроможною, а тому аудиторські фірми повинні бути обережними та далекоглядними при вирішенні питання прийнятності клієнтів. Правові та професійні обов'язки аудиторської фірми змушують її постійно пам'ятати, що гонорари від клієнтів, яким бракує чесності, правдивості або які постійно сперечаються щодо того, як належить проводити аудит, можуть спричинити набагато більше проблем, ніж вони варті. Зараз деякі фірми, що працюють на світовому ринку аудиторських послуг, зараз відмовляються від будь-яких клієнтів, які працюють в високоризикових галузях, таких, як сфера заощаджень та кредитування, охорона здоров'я, страхування від нещасних випадків.

По-друге, аудитор визначає, чому клієнт хоче або потребує проведення аудиту. Ця інформація буде впливати на усі наступні етапи процесу планування.

По-третє, аудитор знаходить порозуміння з клієнтом щодо термінів найму з метою проведення аудиторської перевірки клієнта.

Після цього обираються фахівці, які будуть здійснювати аудит.

Другий етап планування аудиту страхових організацій – *це знання бізнесу клієнта та галузі його діяльності*. Таке знання є основою для висловлювання професійної думки аудитора та допомагає йому оцінити ризики та проблемні аспекти галузі діяльності, ефективно планувати та проводити аудит; оцінити аудиторські докази та обгрунтувати докази. Високий рівень знання галузі та бізнесу клієнта, наприклад специфіки

страхової діяльності, є дуже важливим для впровадження якісного аудиту та консультаційних послуг.

Таблиця 1 – Етапи планування аудиту

	Назва етапу	Заходи, що проводяться
1	Рішення про прийняття клієнта та виконання попереднього планування аудиту	Прийняття нового клієнта та безперервність зв'язків з вже існуючими клієнтами
		Визначення причин прийняття клієнтом рішення про проведення аудиту
		Знаходження порозуміння з клієнтом
		Визначення персоналу, який буде проводити аудит
2	Знання бізнесу клієнта та галузі його діяльності	Знання галузі клієнта та її зв'язку з навколишнім середовищем
		Знання бізнес-операцій клієнта, його стратегій та виконавчої системи
3	Оцінювання ризику бізнесу клієнта	Оцінити керівництво суб'єкта аудиту та засоби управління
4	Виконання попередніх аналітичних процедур	Оцінка ризику суттєвих перекручувань
		Порівняння показників клієнта та галузі
		Порівняння показників клієнта з тими ж показниками попереднього періоду
		Порівняння фактичних показників клієнта із запланованими
5	Встановлення суттєвості та оцінювання прийнятого аудиторського ризику та властивого ризику	Порівняння фактичних показників клієнта із показниками, розрахованими аудитором
		Встановлення суттєвості та оцінювання попереднього судження щодо суттєвості
		Розподіл попереднього судження щодо суттєвості за сегментами – об'єктами, напрямкам аудиту
		Оцінювання наявності перекручувань в сегменті – об'єкті аудиту
6	Вивчення рівня внутрішнього контролю та оцінювання ризику контролю	Оцінювання прийнятого аудиторського ризику та ризику контролю
		Вивчення та оцінювання системи внутрішнього контролю
		Перевірка засобів контролю, тести контролю, перевірка за суттю
7	Збір інформації з метою оцінювання ризику шахрайства	Спілкування всередині аудиторської команди
		Дослідження інформації про керівників
		Вивчення факторів ризику шахрайства
		Аналітичні процедури
8	Розроблення загального плану та програми аудиту	

На міжнародному ринку надання аудиторських послуг посилюється тенденція організації аудиторських фірм, які спеціалізуються з галузевих напрямків, видів господарської діяльності. Наприклад, всесвітньо відома транснаціональна аудиторська корпорація PricewaterhouseCoopers організувала свою роботу з використанням команд фахівців, кожна з яких фокусується на одному з двадцяти галузевих напрямків [1]. Фірма PricewaterhouseCoopers згрупувала ці галузеві сектори в такі три кластери:

- споживчі та промислові продукти та послуги;
- фінансові послуги;
- інформаційно-комунікаційні технології та розважальна сфера.

Аудит страхових компаній входить до складу кластера фінансових послуг. Організація діяльності відповідно до галузевих напрямків

діяльності допомагає такій потужній аудиторській фірмі, як PricewaterhouseCoopers, краще знати та розуміти бізнес своїх клієнтів та надавати їм додаткові послуги.

Оскільки ефективність внутрішнього контролю є важливим фактором при оцінці аудитором ризику контролю, розглянемо більш детально шостий етап планування – *вивчення рівня внутрішнього контролю та оцінювання ризику контролю*. Система внутрішнього контролю страхової організації включає методики та процедури, які використовуються з метою виявлення, виправлення та запобігання суттєвих помилок та відхилень облікової інформації, які можуть вплинути на показники фінансової звітності.

На рис. 1 подані такі основні складові системи внутрішнього контролю страхової організації, як система бухгалтерського обліку, методи контролю та контрольне середовище, які необхідно проаналізувати для визначення рівня її ефективності.

Рисунок 1 – Система внутрішнього контролю та її елементи

Основні ознаки, що вказують на ефективність системи внутрішнього контролю страхової організації, подані в табл. 2. Вони служать якісними орієнтирами для аудитора в процесі оцінювання стану внутрішнього контролю.

Таблиця 2 – Ознаки надійності системи внутрішнього контролю

	Критерій надійності внутрішнього контролю	Характеристика
1	Наявність системи внутрішнього контролю	Існуюча система внутрішнього контролю запобігає відображенню в обліку фіктивних фактів господарювання
2	Законність	Внутрішній контроль не допускає відображення в обліку протизаконних фактів господарювання, забезпечує моніторинг змін у законодавстві
3	Повнота	Внутрішній контроль не допускає пропусків в облікових записах, забезпечуючи безперервність обліку
4	Періодизація	Внутрішній контроль забезпечує своєчасне та у відповідному періоді відображення господарських операцій
5	Санкціонованість доступу та контроль за ним	Система внутрішнього контролю не допускає відображення в обліку несанкціонованих та необґрунтованих фактів господарської діяльності, які могли б призвести до зловживань та неефективного використання активів страхової організації
6	Відповідність принципам бухгалтерського обліку	Внутрішній контроль забезпечує оцінку господарських фактів відповідно до принципів бухгалтерського обліку
7	Точність	Внутрішній контроль забезпечує правильність записів фактів господарювання в первинних документах, їх систематизацію в облікових реєстрах, їх відповідність Головній книзі та звітності
8	Представлення та розкриття	Внутрішній контроль забезпечує правильне відображення господарських операцій на рахунках бухгалтерського обліку та розкриття інформації в фінансовій звітності

Оцінка надійності та ефективності системи внутрішнього контролю потребує формування професійної думки аудитора. Аудитори самостійно розробляють методики, порядок вивчення і оцінки системи внутрішнього контролю. Можна застосувати підхід якісної оцінки, що ґрунтується на використанні системи якісних оцінок: низька, середня, висока. Представляємо методику тестування надійності системи внутрішнього контролю страхової організації та її елементів. В табл. 3 приведено анкету для тестування надійності системи внутрішнього контролю.

Таблиця 3 - Тест оцінки надійності системи внутрішнього контролю

	Питання	Варіанти відповіді	Оцінка надійності
1	2	3	4
Система бухгалтерського обліку			
1	Організаційна структура бухгалтерської служби	Фірма, що здійснює бухгалтерські послуги	низька
		Бухгалтер	середня
		Бухгалтерська служба, очолювана головним бухгалтером	висока
2	Освіта, досвід, кваліфікація персоналу бухгалтерської служби	Низький рівень	низька
		Середній рівень	середня
		Високий рівень	висока
3	Плинність кадрів, зайнятих в обліку	Висока	низька
		Помірна	середня
		Низька	висока
4	Відповідність бухгалтерської служби цілям та задачам діяльності організації	Не відповідає	низька
		Частково відповідає	середня
		Відповідає	висока
5	Склад та кількість працівників бухгалтерської служби	Не відповідають обсягу робіт, значна завантаженість призводить до систематичних авралів та несвочасного виконання облікової роботи	низька
		Не відповідають обсягу робіт, мають місце несвочасне виконання робіт та підвищена завантаженість на окремих ділянках	середня
		Відповідає обсягу робіт та забезпечують нормальну завантаженість	висока
6	Наявність наказу про облікову політику	Відсутній	низька
		Є в наявності	середня
7	Відповідність прийнятої в страховій компанії облікової політики Закону України „Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні” та Положенням (стандартам) бухгалтерського обліку	Не відповідає, має формальний характер	низька
		Частково відповідає	середня
		Відповідає за формою та змістом	висока
8	Відповідність форм первинних документів, що використовуються в страховій компанії, встановленим вимогам	Первинні документи не відповідають вимогам та не уніфіковані	низька
		Первинні документи частково відповідають вимогам	середня
		Використовуються самостійно розроблені документи, що відповідають вимогам	середня
		Використовуються типові (уніфіковані) форми документів	висока

Продовження табл. 3

1	2	3	4
9	Наявність робочого Плану рахунків	Не розроблений	низька
		Складений формально, не відповідає особливостям страхової організації	низька
		Розроблений та затверджений документально	висока
10	Наявність положення про термін та порядок проведення інвентаризації активів та зобов'язань	Відсутнє	низька
		Розкриває строки та порядок проведення інвентаризації, але не всіх активів та зобов'язань	середня
		Містить в повному обсязі інформацію про строки та порядок проведення інвентаризації	висока
11	Наявність графіків документообігу	Відсутній	низька
		Розроблений та затверджений документально	висока
12	Наявність посадових інструкцій для персоналу, що здійснюють страхові операції, ведуть облік	Не розроблені	низька
		Розроблені та затверджені документально	висока
13	Обґрунтованість внесення змін в облікову політику	Зміни вносяться з порушенням вимог та не обґрунтовані	низька
		Зміни частково обґрунтовані	середня
		Зміни обґрунтовані	висока
14	Ступінь повноти розкриття способів ведення бухгалтерського обліку, що суттєво впливають на оцінку показників бухгалтерської звітності	Не розкриті	низька
		Розкриті не всі способи	середня
		Розкриті повно	висока
15	Реакція на зміни законодавчої бази, що регламентує порядок ведення бухгалтерського обліку	Зміни не відстежуються	низька
		Зміни відстежуються та оперативно приймаються відповідні заходи	висока
16	Контроль з боку головного бухгалтера за обробкою даних, пов'язаних з нетиповими операціями	Не встановлено	низька
		Встановлено	висока
17	Дотримання бухгалтерською службою графіка підготовки звітності	Не дотримується, звітність готується із затримкою	низька
		Дотримується, звітність здається у встановлені строки	висока

Продовження табл. 3

1	2	3	4
18	Відповідність показників бухгалтерської звітності та зведених реєстрів обліку	Не відповідають	низька
		Відповідають	висока
19	Організація договірної роботи	Консультаційні послуги юридичних фірм	низька
		Наявність юридичного відділу	середня
20	Встановлення заходів захисту від несанкціонованого доступу або знищення документів, даних обліку і активів	Не встановлені	низька
		Встановлені, але не повністю відповідають вимогам	середня
		Встановлені	висока
21	Використання технічних та програмних засобів автоматизації обліку	Не використовуються	низька
		Використовуються, але частково відповідають задачам обліку	середня
		Використовуються та відповідають задачам обліку	висока
Контрольне середовище			
1	Відповідність організаційної структури розміру і характеру діяльності	Не відповідає	низька
		Відповідає не в повній мірі	середня
		Відповідає	висока
2	Відношення керівництва страхової компанії до системи внутрішнього контролю	Не вважає необхідним наявність такої системи	низька
		Розуміє необхідність внутрішнього контролю	середня
		Приділяє значну увагу питанням, пов'язаним із внутрішнім контролем	висока
3	Розуміння керівництвом страхової компанії значення бухгалтерської звітності	Недостатнє	низька
		Середній рівень розуміння	середня
		Приділяють значну увагу питанням, пов'язаним зі звітністю	висока
4	Звернення до аудиторів за консультацією з питань бухгалтерського обліку	Випадки звернення відсутні	низька
		Випадки звернення мали місце	середня
		Здійснюється консультаційний супровід основних рішень, що приймаються	висока
5	Встановлення кадрової політики	Не встановлена	низька
		Частково встановлена	середня
		Встановлена і детально продумана	висока

Продовження табл. 3

1	2	3	4
6	Наявність посадових інструкцій для всього персоналу організації страхової	Не розроблені	низька
		Розроблені частково	середня
		Розроблені для всіх посад і затверджені документально	висока
Методи контролю			
1	Здійснення заходів, спрямованих на обмеження несанкціонованого доступу до активів	Заходи не приймаються	низька
		Заходи приймаються, але вони неефективні	середня
		Заходи приймаються та ефективні	висока
2	Здійснення заходів, спрямованих на обмеження доступу неповноважених осіб до системи документообігу та ведення бухгалтерського обліку	Заходи не приймаються	низька
		Заходи приймаються, але вони неефективні	середня
		Заходи приймаються та ефективні	висока
3	Здійснення планових та раптових інвентаризацій майна та зобов'язань	Не здійснюються	низька
		Здійснюються	висока
4	Зовнішні звіряння розрахунків	Не проводяться	низька
		Проводяться раз на рік	висока
5	Наявність суцільної (безперервної) нумерації документів	Хаотична нумерація	низька
		Хронологічна послідовність документів	висока
6	Наявність розпорядчих підписів уповноважених осіб на документах	Немає	низька
		Є	середня

Запропонована форма тесту дозволяє оцінити елементи внутрішнього контролю та пояснити висновок аудитора щодо аспектів, які вивчаються. Тест дає можливість оцінити кожен складову системи внутрішнього контролю, після чого аналізується загальний рівень надійності системи та її елементів. Оскільки окремі елементи системи можуть отримати різні оцінки надійності та ефективності, то для оцінки системи в цілому необхідно порівняти частку отриманих з кожної групи оцінок (низька, середня, висока) в загальному числі оцінок. Для узагальнення отриманих оцінок та їх подальшого аналізу пропонуємо використовувати матрицю оцінки загального стану системи внутрішнього контролю (табл. 4).

Спочатку в матриці підсумовують результати тестування (табл. 3), тобто записують загальну кількість оцінок з кожної групи надійності (низька, середня, висока). Підраховавши загальну кількість оцінок, виставлених з кожного елемента системи внутрішнього контролю, і взявши її за 100%, можна розрахувати відсоток надійності кожного елемента внутрішнього контролю з кожної групи. Залежно від того, відсоток якої групи надійності – низької, середньої або високої – є найбільшим, і визначається інтегральна оцінка для елемента внутрішнього контролю. Склавши оцінки всіх елементів системи

внутрішнього контролю з кожної групи надійності, розрахувавши відсоток для кожної групи, можна визначити загальну оцінку системи внутрішнього контролю.

Таблиця 4 - Матриця оцінки системи внутрішнього контролю

Елемент внутрішнього контролю, що оцінюється	Кількість оцінок надійності з кожної групи			Всього кількість оцінок	Відсоток оцінок надійності з кожної групи			Інтегральна оцінка
	низька	середня	висока		низька	середня	висока	
Система бухгалтерського обліку								
Контрольне середовище								
Методи контролю								
Разом								

Розглянемо застосування цієї методики на прикладі Національної акціонерної страхової компанії „Оранта”. Результати тестування представлено в табл. 5. – матриці оцінки загального стану внутрішнього контролю НАСК „Оранта”.

Таблиця 5 - Матриця оцінки системи внутрішнього контролю НАСК „Оранта”

Елемент внутрішнього контролю, що оцінюється	Кількість оцінок надійності з кожної групи			Всього кількість оцінок	Відсоток оцінок надійності з кожної групи			Інтегральна оцінка
	низька	середня	висока		низька	середня	висока	
Система бухгалтерського обліку	0	4	16	20	0%	20%	80%	висока
Контрольне середовище	0	4	2	6	0%	67%	33%	середня
Методи контролю	2	3	1	6	33%	50%	17%	середня
Разом	2	11	19	32	6%	35%	59%	висока

З кожного елемента системи внутрішнього контролю НАСК „Оранта” отримані такі оцінки:

- система бухгалтерського обліку отримала високу оцінку надійності, оскільки переважна частина її елементів (16 із 20, або 80%) оцінюється як високонадійна;
- контрольне середовище отримало середню оцінку надійності, оскільки 4 із 6 елементів, а це 67%, отримали середню оцінку надійності;
- методи контролю також отримали середню оцінку надійності, оскільки переважна частина елементів (3 з 6, або 50%) оцінені як середньонадійні.

Систему внутрішнього контролю НАСК „Оранта” можна оцінити як високонадійну та ефективну, оскільки переважна частина її елементів (19 з 32, що становить 59%) оцінюється як високонадійна; керівництву страхової компанії необхідно приділити увагу вдосконаленню методів контролю, оскільки в цій сфері є ненадійні елементи.

Таким чином, основна мета вивчення та оцінки аудитором системи внутрішнього контролю страхової організації – підготувати основу для планування аудиту, встановлення його виду, термінів і обсягу

проведення, а отже, якомога ефективніше, з урахуванням особливостей страхового бізнесу, здійснити аудиторську перевірку.

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити такі висновки. Національний стандарт аудиту №9 „Планування” встановлює загальні вимоги до методики та організації аудиторських перевірок. У зв'язку з особливостями діяльності страхових компаній, пов'язаними з економічними відносинами, що виникають в процесі операцій страхування, вимогами законодавчо-нормативних актів України щодо проведення обов'язкового аудиту страхових організацій та використання міжнародного досвіду доцільно розробляти внутрішньогалузеву методику страхового аудиту, організаційною складовою якої є планування.

Запропонована методика якісної оцінки загального стану внутрішнього контролю страхових компаній ґрунтується на аналізі співвідношення отриманих у результаті тестування оцінок та спрямована на формування професійної думки аудитора про надійність окремих елементів і системи внутрішнього контролю в цілому.

SUMMARY

The article is dedicated to audit planning of insurance companies, it is the important component of effective audit organization and has specific features which require the detailed research and discoveries in a scientific sphere.

National audit standard „Planning” sets the general requirements of method and organization of auditing verifications. In connection with the features of activity of insurance companies, economic relationships which appear in the process of insurance operations, requirements of Ukraine legislative government regulations in relation to conducting of obligatory audit of insurance companies, and it is expedient to develop the internal field of insurance audit and international experience use, the organizational constituent of which is planning.

The method of quality estimation of the internal control's general condition of insurance companies, which is offered, based on the analysis of correlation of the estimations got as a result of testing, and directed on forming of auditor's professional opinion about reliability of separate elements and internal control system on the whole.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Auditing and assurance services: an integrated approach/ Alvin A. Arens, Randal J. Elder, Mark S. Beasley; with web content provided by Gregory J. Jenkins. – 10th ed. – Prentice Hall, Upper Saddle River, New Jersey, USA, 2005. – 791 p.
2. Норматив Аудиторської палати України №9 „Планування аудиту” / Рішення аудиторської палати України від 18.12.1998, № 73.
3. Гаманкова О.О. Облік і аудит у страхових організаціях: Навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. – К.: КНЕУ, 2005. – 183 с.

Я.Б. Федорова, викладач ХДУ, м. Херсон

Надійшла до редакції 29 березня 2007 р.